

ПРО ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ

ON FORMS OF ORGANIZATION OF TEACHING 5TH-6TH GRADES UKRAINIAN AS A STATE LANGUAGE

У статті акцентовано увагу педагогів на формах організації навчання учнів. Наведено приклади різних визначень зазначеного терміну, запропоновані сучасними науковцями. Наголошено на тому, що для ефективного вивчення української мови учнями 5-6 класів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин важливе усвідомлення учителями різноманітності форм навчання та специфіки кожної з них. Коротко описано класифікації форм навчання, виявлені автором статті у результаті науково-методичних джерел та публікацій вчених у наукових виданнях. Крім того йдеться про розрізнення понять «форма навчання» й «форма навчальної діяльності учнів». Зокрема друге поняття трактується як видове для першого. У статті також детально розглянуто форми навчання та форми навчальної діяльності учнів, запропоновано їх короткий опис. Проаналізовано відображення форм навчання та форм навчальної діяльності учнів у чинних документах з питань освіти, які регулюють процес навчання у закладах загальної середньої освіти, вивчення української мови у закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин. Описано особливості застосування форм навчання та навчальної діяльності здобувачів освіти для вивчення української мови учнями 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин, також перелічено відповідні умови, дотримання яких сприятиме ефективному засвоєнню державної мови. Зокрема уміщено міркування про специфіку застосування в освітньому процесі форм навчання та навчальної діяльності учнів в умовах білінгвізму, необхідність урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів 5-6 класів.

Ключові слова: форми навчання, форми навчальної діяльності учнів, організація навчання, навчання української мови, навчання учнів 5-6 класів, вивчення державної мови у закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин.

The article focuses the attention of teachers on forms of the organization of teaching students and provides examples of different definitions of the term phrase suggested by modern researchers. It emphasizes the importance of teachers' awareness of diversity of the forms of teaching and their specifics for teaching the students of 5th-6th grades with the languages of national minorities as main languages of teaching. The article briefly describes different classifications of the forms of teaching, brought to light by the author based on the results of the studying scientific and methodological sources and publications in scientific journals. Apart from that it explores the differentiation between the terms "form of teaching" and "form of students' learning". In particular, the second term is defined as a category of the first one. This article explores in great detail the forms of teaching and the forms of students' learning and offers their short description. It analyzes the reflection of the forms of teaching and the forms of students' learning in current documents regulating education in secondary education institutions and teaching Ukrainian in secondary education institutions with languages of national minorities as the main language of teaching. This article describes the specifics of application of the forms of teaching and the forms of students' learning of 5th-6th grade students of secondary education institutions with languages of national minorities as the main language of teaching and enumerates the necessary conditions adherence to which promotes effective acquisition of the state language. In particular, the article contains considerations of application in the process of education, the forms of teaching and the forms of students' learning in conditions of bilingualism with the consideration of the age specifics of 5th-6th grade students.

Key words: forms of teaching, forms of students' learning, organization of learning, teaching Ukrainian, teaching 5th-6th grade students, teaching the state language in secondary education institutions with languages of national minorities as the main language of teaching.

УДК 373.5.091.31*кл5/6:811.161.2
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.2.19>

Шевчук Л.М.,
канд. пед. наук,
ст. науковий співробітник,
відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Для ефективного вивчення української мови у 5-6 класах закладів з навчанням мовами національних меншин важливе усвідомлення учителями різноманітності форм навчання учнів та специфіки кожної з них. Водночас необхідним є чітке розрізнення педагогами понять «форма навчання» та «форма навчальної діяльності учнів». Уміле застосування різних форм навчальної діяльності здобувачів освіти також потребує окремої уваги та детального розгляду. Окремої уваги заслуговує розгляд особливостей та умов застосування в освітньому процесі форм навчання та навчальної діяльності учнів для ефективного вивчення української мови як державної мови. Особливо актуальний розгляд проблеми в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тлумачення поняття «форма організації навчання» (форма навчання) запропоноване у публікаціях таких вчених як Н. Мойсеук, В. Бондаря, І. Зайченка, Б. Лихачова та ін. Зазначені науковці пропонують власні класифікації форм організації навчання. Окремі дослідники (І. Зайченко, Ю. Мальований) пишуть про розрізнення понять «форма організації навчання» та «форма організації навчальної діяльності учнів».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У науковій та навчально-методичній літературі уміщено опис форм навчання, їх класифікації, утім бракує розгляду зазначеного поняття із врахуванням специфіки

білінгвізму, особливостей вивчення української мови як державної під час адаптаційного циклу базової середньої освіти.

Мета статті – розгляд основних аспектів та специфіки застосування форм навчання та навчальної діяльності здобувачів освіти у процесі вивчення учнями 5-6 класів української мови як державної мови.

Виклад основного матеріалу. У 2017 році набув чинності Закон України «Про освіту», у якому мовою освітнього процесу визначено українську мову (як державну мову). Разом з тим, у статті 7 зазначено, що «особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини». Дещо по-іншому визначено права для осіб, які належать до корінних народів, – здобуття дошкільної і загальної середньої освіти рідною мовою.

У 2019 році було затверджено Дорожню карту з імплементації статті 7 Закону України «Про освіту».

У Законі України «Про повну загальну середню освіту» знаходимо аналогічні твердження:

- щодо мови освітнього процесу у закладах загальної освіти – це державна мова (тобто українська мова), вивчення української мови відбувається згідно із чинними державними стандартами;
- кожному здобувачеві освіти гарантується право на засвоєння змісту повної загальної середньої освіти української мови;
- особам, представникам національних меншин України, надається право здобувати початкову освіту рідною мовою у державному, комунальному чи корпоративному закладі освіти;
- особам, які належать до корінних народів України, гарантоване право на отримання повної загальної освіти рідною мовою у закладах різної форми власності (державних, комунальних чи корпоративних).

Водночас щодо 5-6 класів інформація щодо мови навчання для учнів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин відповідно Закону України «Про повну загальну середню освіту» різниться таким чином:

1) рідна мова осіб є офіційною мовою Європейського Союзу, – у 5 класі учні навчаються українською мовою не менше 20 відсотків часу; у 6 класі, і кожному наступному класі, передбачено поступове збільшення згаданого обсягу; необхідний результат у 9 класі – 40 відсотків;

2) «особи, які належать до інших національних меншин України, здобувають у державних, комунальних чи корпоративних закладах освіти базову та профільну середню освіту державною мовою в обсязі не менше 80 відсотків річного обсягу навчального часу» [5].

Уточнимо, що для учнів – представників національних меншин та корінних народів України надається можливість для навчання рідною мовою поряд з державною мовою. Якою мовою (державною чи рідною) учні вивчають ті, чи інші предмети, зазначають в освітній програмі закладу загальної середньої освіти. Важливі та необхідні фактори для врахування – це вимоги державного стандарту та особливості мовного середовища.

У Законі України «Про освіту» уміщено інформацію про основні форми здобуття освіти (таблиця 1):

Водночас у Законі України «Про освіту» уточнено, що «особа має право здобувати освіту в різних формах або поєднуючи їх» [6]. Для вивчення української мови як державної (у нашому випадку, – учнів 5-6 класів) можливе в умовах інституційних форм здобуття освіти, – очної денної, дистанційної (у зв'язку із COVID-19 для дотримання карантину, під час воєнного стану в Україні дистанційне навчання досить поширене); індивідуальної форми, – екстернатної, домашньої, педагогічного патронажу.

Розгляд поняття «форма організації навчання» («форма навчання») потребує насамперед з'ясування сутності терміну «форма», який у довідкових виданнях [2; 9] трактують таким чином: «будова», «спосіб організації», «зовнішній вияв ... , пов'язаний з його сутністю, змістом».

Неля Мойсеюк, опираючись на те, що слово «форма» у перекладі з латинської мови означає «зовнішній вигляд», пише, що «форма у навчанні означає зовнішню сторону упорядкованої, взаємопов'язаної діяльності учителя і учнів, спрямованої на розв'язання завдань навчання» [8].

На думку Володимира Бондаря, «форма організації навчання» – це зовнішнє вираження «узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у встановленому порядку та певному режимі» [1, с. 122].

За Іваном Зайченком, форма навчання – це «спеціальна конструкція процесу навчання» [4, с. 195], процес взаємодії педагога з учнями, їхнього спілкування у процесі навчальної діяльності, внутрішня організація змісту навчання. На характер взаємодії впливає зміст, методи й засоби навчання, види діяльності здобувачів освіти.

У довідковому виданні «Енциклопедія освіти» (за редакцією Василя Кременя [3]) знаходимо твердження, що форми організації навчання визначають «яким чином має бути організовано процес навчання, ... зумовлюють, зокрема, часовий і організаційний характер зовнішнього виявлення функцій учителя і учнів у процесі навчання, порядок спілкування ... суб'єктів навчального процесу та ін.» [3, с. 965].

Про спілкування й співпрацю учнів у трактуванні поняття «форма навчання» пише також Борис Ліхачов. На його думку, це «цілеспрямована, чітко

Основні форми здобуття освіти [6]

№ з/п	Форми здобуття освіти		Опис способу організації навчання
1.	інституційна	очна (денна, вечірня)	ґрунтується на безпосередній участі учнів в освітньому процесі
		заочна	передбачає поєднання очної форми освіти (короткочасні сесії) і самостійного оволодіння здобувачами освіти навчальним матеріалом між сесіями
		дистанційна	здійснюється індивідуалізовано, забезпечується завдяки «опосередкованій взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [6]
		мережева	здобуття освіти відбувається завдяки участі у навчальній діяльності різних суб'єктів освітньої діяльності, взаємодія яких відбувається на договірних засадах.
2.	індивідуальна	екстернатна	оволодіння навчальним матеріалом відбувається самостійно, відповідно до чинного законодавства здійснюється перевірка й оцінювання результатів навчання здобувачів освіти, присудження освітньої кваліфікації
		сімейна (домашня)	організацією навчальної діяльності займаються батьки, перевірка й оцінювання здобутих учнями результатів, присудження освітніх кваліфікацій відбувається відповідно до чинного законодавства
		педагогічний патронаж	застосовується для «засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, зокрема з метою забезпечення доступності здобуття освіти, потребує такої форми» [6]
		на робочому місці	оволодіння освітньою програмою організовують безпосередньо на виробництві, превалює практичне навчання під керівництвом фахівців-практиків (застосовується професійно-технічної та передвищої освіти)
3.	дуальна		навчання здобувачів освіти у закладах поєднують із навчанням на робочих місцях

організована, змістовно насичена і методично оснащена система пізнавального і виховного спілкування, взаємодії, стосунків учителя з учнями», для реалізації якої характерна єдність (до того ж органічна) організації змісту, змісту і засобів навчання, що забезпечує засвоєння учнями знань, формування умінь і навичок, виховання моральних якостей, розвиток психічних процесів, та, водночас, професійне зростання педагога [7, с. 397].

В. Бондар поділяє форми організації навчання на такі групи (залежно від місця здійснення навчальної діяльності):

- навчальний заклад, – урок, факультатив, консультація, семінар та ін.;
- поза закладом освіти, – екскурсії, конкурси, гуртки, заняття у закладах позашкільної освіти тощо;
- вдома, – самопідготовка.

І. Зайченко наводить приклад класифікації форм організації навчання (яку, разом з тим, вважає не достатньо науковою), в основі якої такі критерії як місце (де здійснюється навчальна діяльність), кількість учнів, тривалість роботи. Перелічені критерії зумовлюють «індивідуальні, індивідуально-групові, колективні, класні та позакласні, шкільні та поза-шкільні» форми навчання [4, с. 197].

Неля Мойсеюк [8] класифікує форми організації навчання за різними критеріями (таблиця 2).

У науково-методичних джерелах знаходимо твердження щодо розрізнення понять «форма навчання» та «форма навчальної діяльності учнів». І. Зайченко, опираючись на напрацювання Ю. Мальованого, пише розкриття поняття «форма навчання» через сутність таких понять: «система навчання», «форма навчального заняття», «форма навчальної роботи учнів на занятті». Перше поняття охоплює такі аспекти: «розподіл навчального матеріалу за роками та протягом року; місце навчання; контингент учнів; обсяг навчальних занять залежно від вікових та індивідуальних особливостей учнів; засоби навчання; пріоритетні форми навчальних занять; відповідну роль учителя в організації навчально-пізнавальної діяльності учнів тощо» [4, с. 195]. Для «форми навчального заняття» характерне визначення (залежно від рівня самостійності учнів та обраних засобів навчання) превалюючих видів навчальної діяльності учнів, специфікою здійснення педагогом навчальної діяльності здобувачів освіти. Щодо третього поняття, на нашу думку, необхідно чітко усвідомлювати, що поняття «форма навчальної діяльності учнів» є окремим аспектом сутності поняття «форма організації навчання» («форма навчання»). Юрій Мальований уточнює, що «форма

навчальної діяльності учнів» може мати індивідуальний або колективний характер. Різноманітність способів реалізації на практиці форм навчальної діяльності учнів виявляється у тому, що індивідуальну навчальну діяльність можливо здійснювати в умовах індивідуальної роботи, групової або фронтальної; колективну – групової роботи або фронтальної.

Добираючи форми організації навчання, навчальної діяльності учнів необхідно мати на увазі, що 5-6 роки навчання – це перший, адаптаційний цикл базової середньої освіти. Водночас необхідно враховувати специфіку білінгвізму, – спорідненість / неспорідненість мов, рівень володіння українською мовою (та, разом з тим, рівень знань, умінь і навичок з рідної мови), особливості мовного середовища. Освітній процес необхідно організувати «з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, їхніх особливих освітніх потреб» [5].

Висновки. Для ефективного вивчення української мови як державної у 5- класах необхідне чітке усвідомлення педагогами сутності понять «форма організації навчання» та «форма організації навчальної діяльності учнів», різноманітності та умов, необхідних для дотримання для їх оптимальної реалізації. На вибір форм організації навчання й організації навчальної діяльності учнів впливають такі фактори як вікові та індивідуальні особливості здобувачів освіти. Разом з тим, важливий фактор – це особливості білінгвізму, на які суттєво впливає імплементація Закону України «Про освіту», інші нормативні документів, що визначають зміст освіти та регулюють організацію освітнього процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар В. І. Дидактика. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь : ВФ «Перун», 2004. 1440 с.
3. Енциклопедія освіти / головн. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер. 2008. 1040 с.
4. Зайченко І.В. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Освіта України, КНТ, 2008. 528 с.
5. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
6. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Лихачев Б.Т. Педагогіка. Курс лекцій. / Учеб. пособие для студентов педагог, учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт-М, 2001. 607 с.
8. Мойсеюк Н. Педагогіка. URL: <https://pidru4niki.com/12570107/pedagogika/pedagogika>
9. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т. 4. Київ : Аконті, 1998. 910 с.
10. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.
11. Полетило С. А. Групповая учебная деятельность учащихся в теории и практике обучения физике (на материале молекулярной физики и электродинамики) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Киев, 1987. 240 с.
12. Форми навчання в школі / Ю. І. Мальований та ін.; за ред. Ю. І. Мальованого. Київ : Освіта, 1992. 160 с.